

GEO BOGZA ȘI REPORTAJUL LITERAR

Mihai Lisei

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

lisei@fspac.ro

Abstract. *Geo Bogza and the Literary Reportage.* The real establishment of the reportage in the Romanian area took place no sooner than between the two World Wars, when it gained a meritorious place in the local press. The most important voice of the epoch regarding the establishment of the reportage was Geo Bogza, whose name is related to the weekly „Vremea” („The Time”) (1934). After the instauration of the communism in Romania, Geo Bogza started to practice a new publicistic formula – the literary reportage. However, this syntagm does not belong to him, but it was attributed to him as an emblem by the literary critics.

Keywords: *reportage, avant-garde, reporter, literary reportage.*

În cazul lui Geo Bogza, alegerea reportajului este deliberată. Avangardismul, factor influent nu numai pentru tânărul Bogza [NB: pentru detalii și o edificare concretă a lectorului interesat de raportul dintre Geo Bogza și mișcarea de avangardă, menționăm studiile pertinente semnate de Ion Pop (1969, 1990, 2007), Marin Mincu (2006) și Ovidiu Morar (2005)], ci și pentru alți confrăți de arme și bagaje, trebuie asociat și cu mărturisirea de suflet din finalul convorbirii cu F. Brunea-Fox despre reportaj: „am devenit reporter de dragul fotografiilor lui [Iosif] Berman” (Bogza 1934f, 8).

Din textul de punere în temă al anchetei *Ce este reportajul?* (Bogza 1934a, 4) reiese că pentru Geo Bogza specia de credință practică cu succes în publicistică

„este o școală a vieții adevărate, prin care trebuie să treacă orice scriitor, care vrea să fie un autor viu, în ale cărui cărți să se dezbată, de la pagină la pagină, viața. [...] Reportajul, fiind cel mai sensibil seismograf al vieții, e menit să devină unul dintre instrumentele care va ajuta la viitoarele mari prefaceri ale lumii” (Bogza 1934a, 4).

Geo Bogza, *Ce este reportajul? O anchetă printre scriitorii noștri*, „Vremea”, rubrica „Fapte și idei”, 11 martie 1934, p. 4.

Prin acest articol-manifest, Geo Bogza inaugurează seria reportajelor publicate inițial în paginile ziarelor și apoi reluate în volume. De la *Lumea Petrolului* (1934), *Tragedia poporului basc* (1937), *Țări de piatră, de foc și de pământ* (1939) și până la *O sută șaptezeci și cinci de minute la Mizil* (1940), asistăm la impunerea coordonatelor reportajului specific lui Geo Bogza: responsabilitate și implicare în lumea reală, autentică.

În 1939, Geo Bogza face una dintre cele mai fecunde călătorii, urmând un itinerar dramatic și spectaculos. Autorul a întreprins o călătorie pe cursul Oltului, de la izvoare până la vărsarea lui în Dunăre. Așa a apărut, în 1945, o operă literară unică în literatura română – *Cartea Oltului*. Ea a cunoscut mai multe ediții, cea definitivă fiind din 1976, când autorul a rescris „treptele” Oltului, conferindu-le un circuit închis, pus sub semnul numărului șapte, număr pur și perfect în teoriile lui Pitagora.

În *Istoria literaturii române* din 1941, G. Călinescu (1982, 891) consemnează saltul lui Bogza, de la poemele, care au stârnit indignarea unei părți a opiniei publice, la jurnalism, dând astfel „o cu totul remarcabilă serie de reportaje”. G. Călinescu nu uită să semnaleze legăturile lui Bogza cu mișcarea de avangardă, sub cupola căreia acesta și-a scris reportajele. Verdictul criticului este unul definitiv pentru forma de reportaj pe care Geo Bogza a practicat-o până la publicarea *Cărții Oltului*. Emblema avangardismului, pe care este trecut, ca principiu, detestarea invenției și a compoziției în proză, așa cum ceruse Paul Sterian în revista „Unu”, îl

impulsionează pe Bogza „să intre imediat în clocotul vieții” (Călinescu 1982, 891). Observația imediat următoare a lui G. Călinescu pare să fi influențat majoritatea criticilor de după el, atunci când aceștia s-au pronunțat în legătură cu opera lui Bogza:

„Totuși în *Țări de piatră, de foc și de pământ*, reportaje din provinciile românești, impresia nu e nudă. Autorul procedează ca un fotograf de artă, și *deci ca un scriitor* [subl. n. – M.L.], intuind o notă dominantă și apoi prin apropiere și depărtare, scoțând clișee fantomatice, aproape neverosimile. Talentul său în acest gen e mare.” (Călinescu 1982, 891–892).

Imaginea scriitorului Geo Bogza este complexă, fiind definită de triada: poet – reporter – prozator. Chiar dacă fiecare dimensiune a personalității sale corespunde unei anumite etape de creație, pe care Bogza o delimitează prin articole și volume, cele trei laturi ce îi întregesc imaginea de scriitor acționează ca un tot unitar.

Astfel, putem afirma că Bogza este un prozator în poezie, poet în proză, un poet-prozator în reportaj. El însuși, într-o anchetă realizată în 1958, *Scriitorii și presa*, confirmă propriile fațete:

„Mai întâi de toate, eu nici astăzi nu știu despre mine dacă sunt mai mult poet sau prozator, dacă sunt mai mult scriitor sau ziarist. Dacă s-ar întâmpla să fiu toate la un loc, o compartimentare strictă între ele, ca și considerațiuni [*sic!*] despre felul cum s-au influențat reciproc, nu pot să fac. Am început, acum 30 de ani, prin a scrie poezii, însă în multe dintre ele relatam – dar cu o amărăciune în plus și într-un stil nu prea poetic – fapte despre care de obicei vorbesc ziarele, de multe ori fapte diverse. [...] Dificultățile cu care scriam și faptul că n-am să dobândesc în decursul anilor niciun fel de rutină, m-au făcut să nu mă consider un ziarist adevărat, ci – după cum spuneam despre mine – « un om care scrie din când în când la ziare ».” (Bogza 1976, 247–248).

Geo Bogza a debutat în 1929 cu *Poemul invectivă*. În afară de cele două experiențe carcerale petrecute la Văcărești (1934, 1937), pentru atentat la bunele moravuri publice, volumul i-a adus, peste ani, aprecierea lui N. Steinhardt într-un scurt dar incisiv studiu dedicat creației poetice. Geo Bogza este inclus de N. Steinhardt în categoria „poetilor paraleli”, precum

„Walt Whitman (solemnitatea și îndrăgirea vieții), Péguy (repetiția, oratoria), Ezra Pound (elementele de reportaj, autobiografie, contrast și fișier din *Cantos*), Pindar (tonul de odă), Claudel și Patrice de la Tour du Pin (solemnitatea, tonul elevat și neprofan), Psalmistul (stilul proclamarior și patetic, fervoarea, imprecățiile, adorația), Lautréamont (grăirea vaticinatorie). Suprarealiștii, Paul Morand și Fernand Divoire completează

galeria, în calitate de reprezentanți ai anilor nebunatici, când toți adorau viața, cunoșteau în forma zenitală plăcerea de a fi, de a fi fericit, de a iubi, de a se încrede în viitor și chiar de a suferi (patetic sau ironic, în orice caz nu moderat ori recriminatoriu).” (Steinhardt 1982, 12).

Lectura modernă, aplicată versurilor din *Poemul invectivă*, îi permite lui Steinhardt (1982, 28–32) să detecteze două tipuri de „efecte de reportaj”: efect de simplu reportaj și efect de reportaj intensificat prin date de fișier.

Primul efect „rezultă dintr-o cât mai simplă și reportericească relatare a lucrurilor” (Steinhardt 1982, 28), cuprinzând *reportaj descriptiv*, *reportaj vestimentar*, *reportaj calendaristic*, *reportaj meteorologic*, *reportaj circumstanțial*, *reportaj cronologic și descriptiv*, *reportaj circumstanțial, de loc și cronologic*.

Al doilea tip de efect, după formula lui Steinhardt, aparține reportajului intensificat prin date de fișier, adică datele înregistrate în fișa de identitate sau cazier. În timp ce selectează spre exemplificare, Steinhardt (1982, 32) chiar observă că un asemenea reportaj „apare intensificat prin folosirea unor date și amănunte de o precizie care o amintește pe a însemnărilor dintr-o fișă de identitate ori de cazier, de inventar, de proces verbal”:

*Ion Anton Boșilcă, numai de 21 de ani,
cu veleități de mecanic, deocamdată ungător,
cu buze groase și mușchi strunjiți în oțel
cu trei surori, una frumoasă, alta mai urâtă
iar cea mai mică sașie
dar toate cam putrede*

*Ion Anton Boșilcă, duminică, 9 iunie (a.c.)
după ce hora din salonul lui Hodoiu se
sfârșise*

*spintecându-l cu cuțite, țeasta cu ferăstraie
găsind paisprezece găuri și culcușul
alichelor, paisprezece,
aproape de ficat
când pe stradă a trecut autocamionul 3677*

*apoi se suie în personalul de 16,45
Nicolae Ilie, sondor din comuna Livada
băiat cumsecade și peltic
căzut pradă păcurei și focului
vineri 28 septembrie 1928
mort a doua zi, ora 6, fără lumânare*

*Trei zile și trei nopți am coborât spre miazăzi
Până am ajuns în port, la Malaga*

*Cu o garoașă albă la butonieră
Cumpărată de la țigancă din colț
Cu mărunțișul găsit în hainele morților*

Coboram în strada Ciocrac la no. 8

După aceste exemple, N. Steinhardt (1982, 33) conchide: „Literatura e ca și absentă, ca și inexistentă. De fapt, e sublimată, efectul literar e o consecință a structurii savant simpliste și prefăcut umile a vorbelor”.

Punctul sensibil și definitoriu pentru schimbarea profilului, tematic și formal, al scrierilor lui Geo Bogza îl constituie opțiunea acestuia de a plonja în *freamătul vieții*, prin intermediul reportajului. Momentul de cumpănă, după cum mărturisește, este anul 1933 („anul când – pentru prima dată – mi-a fost dat să trăiesc”). Cu toate acestea, „reportajul lui Geo Bogza nu apare pe un teren viran. Vom regăsi în el teme majore, motive, idei, atitudini, modalități prezente în scrierile similare ale epocii [interbelice], fără ca toate acestea să-i stânjenească puternica individualitate” (Scărlătescu 1983, 43).

Imaginea evidențiată mai sus ne ajută să validăm o nouă perspectivă de receptare a fațetelor scriitorului Geo Bogza. Contextualizarea temporală, ce vizează evenimentele momentului, explică schimbările, adesea radicale, care au avut loc în conștiința unui scriitor de talia lui Geo Bogza. Se poate observa că diferențele de atitudine, de la o etapă, la alta, sunt majore pentru cineva ale cărui principii s-au bazat întotdeauna pe libertatea de expresie și pe respectarea adevărului.

Amintită deja, aventura avangardistă îi insuflă „exasperarea creatoare” și îl transformă într-un poet ce își transfigurează propria experiență ontologică. În acest stadiu, avid de libertate, Bogza se descătușează de obsesiile societății pline de convenții care (îi) limitează creația. Cum observa și un cercetător avizat ca Ion Pop (2007, 152), pronunțându-se asupra versurilor din volumul de debut al lui Bogza, „majoritatea covârșitoare a textelor stau însă sub accentul « invectivei », al violenței de trăire și de limbaj, cu miză programatic polemică”.

A doua perioadă a creației tânărului Bogza cuprinde intervalul dintre 1933 și 1949. Acum, „« lumile » și « țările » lui Geo Bogza prind viață în reportajele sale și trăiesc prin propria lor forță” (Scărlătescu 1983, 44). Din punct de vedere jurnalistic, reportajele sale se clasifică în: reportaje sociale (*Spălătoresele, Bursa mizeriei, Tata Moșu*), reportaje de călătorie (*Țara Moșilor, Basarabia. Cismării și croitorii*), reportaje de război (*Tragedia*

poporului basc, *Pe urmele războiului în Moldova*). În unele cazuri, vorbim de reportaj specializat, de tipul reportaj petrolifer (*Lumea petrolului*), respectiv reportaj minier (*Oameni și cărbuni*).

Al treilea segment de creație începe odată cu instaurarea comunismului, când Geo Bogza, acceptând dar și constrâns de *realitățile democrației populare*, începe să exerseze o nouă formulă publicistică – *reportajul literar*. Sintagma nu-i aparține, ci i-a fost aplicată întocmai ca o emblemă de către criticii literari de după 1949, care au teoretizat-o în fel și chip, de la George Macovescu, până la Gabriel Dimisianu.

Desigur că sunt cunoscute simpatiile lui Bogza pentru stânga politică, încă de pe vremea când colabora la ziare „dirijate”, direct sau indirect, de PCR, însă aceste simpatii nu l-au împiedicat să spună adevărul, dar nici nu l-au împiedicat să stea de vorbă cu N. Davidescu sau Mircea Eliade în România anilor '30 din secolul XX, precum nu l-au împiedicat nici să scrie câteva reportaje sociale despre experiența din închisoarea Văcărești.

Privind la ce se petrecea în Europa, observăm că în anumite țări se instaurase dictatura (URSS, Italia, Spania, Germania). Fie și dacă ne raportăm la Germania, unde, în februarie 1933, Hitler preluase puterea, iar în luna mai a aceluiași an se ardeau cărți în centrul Berlinului (Bebelplatz), prefățând arderea oamenilor („Acesta a fost doar un preludiu, acolo unde se ard cărți, în final vor fi arși și oameni” – Heinrich Heine 1820), putem spune că tânărul Bogza se bucura de beneficiile unei democrații, chiar dacă firave, cel puțin funcționale.

Cititorul de astăzi se poate întreba care este adevăratul Geo Bogza? Cel din mișcarea avangardistă și mai apoi promotor al reportajului prin articolul-manifest din „Vremea” (1934)? Sau cel care acceptă să devină membru al Academiei Române (1955), să-și tipărească în volume o parte din reportaje, epurate de orice urmă a trecutului interbelic? Cum putea să scrie, păstrându-și conștiința curată, știind că la Sighet, Aiud, Gherla, Canal, Ocele Mari (N. Davidescu, cel cu care dialogase despre reportaj pentru ancheta literară din „Vremea”, a murit aici!), Balta Brăilei și în alte locuri din România, pe unde el colinda acum, nevoie mare, să scrie reportaje literare, se deschiseseră închisori? Sunt întrebări al căror răspuns depășesc obiectivele lucrării noastre...

Recunoaștem că incongruențele existente în conștiința lui Bogza nu-i diminuează cu nimic talentul de autor de *reportaj literar*, fapt pentru care aprecierile unor exegeți, precum Tudor Vianu, Ion Vlad, Dumitru Micu, Nicolae Balotă, George Munteanu și alții, rămân valabile și astăzi.

Recurgând la o demonstrație ce se sprijină pe dialectica dintre teoria literară și teoria presei, Cristian Florin Popescu (2008, 37) afirmă că reportajul bogzian, fiind abordat din perspectiva criticii literare (al cărei

obiect de studiu fundamental este ficțiunea), a fost în mod eronat asimilat literaturii. Confuzia, după părerea lui Cristian Florin Popescu (2008, 37), se datorează raționamentului greșit al criticii care a considerat că „dacă în reportaj pot fi aflate și elemente aparținând așa-zisei arte literare, atunci avem o realitate « transfigurată », adică o ficțiune”.

Dincolo de aceste dispute, suntem de părere că *reportajul literar* este o specie de graniță. Pe rând sau simultan, el poate aparține fie publicisticii, fie literaturii, în funcție de specificul publicației în care apare. În acest sens, Doina Ruști (2002, 40) disociază *reportajul de creație*, care este destinat, de obicei, revistelor culturale / literare, de *reportajul de informare*, promovat, cu precădere, de ziare. Elementele care deosebesc primul tip de reportaj de cel de-al doilea sunt *viziunea artistică* și *mesajul estetic* (Ruști 2002, 40).

De reținut că „veridicitatea reportajului este creată prin relatarea secvențială a evenimentului narativ, inserarea elementelor portretistice de-a lungul relatării, prin introducerea detaliilor, camuflarea impresiilor subiective în scurte relatări, prezentarea faptului ca real” (Ruști 2002, 40).

Literaturizarea faptului real prin aceleași procedee ca ale prozei a condus la impunerea reportajului literar. Distanța de fond, dar mai ales de formă, plasează faptul real în vecinătatea pretextului de *a nara* sau *a evoca*.

Notele contrastive avansate anterior arată cât de dificil este să plasăm un autor ca Geo Bogza în zona strictă a reportajului literar ca specie a genului publicistic sau a genului epic. Dintre exegeții care au găsit o rezolvare optimă a ecuației *Bogza – reportaj literar*, printr-o viziune integratoare, sunt de menționat Tudor Vianu și Ion Vlad.

În volumul *Probleme de stil și limbă literară*, Tudor Vianu a consacrat un capitol despre limba și stilul lui Geo Bogza. Prima observație notabilă a reputatului teoretician este aceea că, în anul publicării studiului respectiv, scrisul lui Bogza a atins maturitatea literară, atribut ce îl așază în rândul scriitorilor puternici și originali (Vianu 1955, 115). Sondându-i debutul, Vianu (1955, 115) găsește de bun augur părăsirea orbitei moderniste [avangardiste, n.n. – M.L.] de către Bogza, care astfel „și-a găsit [...] echilibrul și a organizat o formulă literară personală”.

Formula invocată de Tudor Vianu este însuși *reportajul literar*, pe care îl definește ca fiind „acea formă a descrierii și narațiunii în legătură cu aspecte ale actualității imediate, cu acele aspecte ale vieții sociale care reclamă o atitudine activă” (Vianu 1955, 115). Atent la dezbatere, Vianu (1955, 115) constată că

„numele reportajului nu este bine tolerat nici de admiratorii unui autor și, uneori, nici chiar de autorul însuși. Cu toate acestea, un scriitor care se deplasează pentru a observa oameni, lucruri și împrejurări la fața locului, acela care procedează cu metodele anchetei sociale și care recompune

observațiile sale, nu în sinteze fictive ale fanteziei, ci într-un fel care urmează aproape configurațiile realității, acest scriitor este un reporter și opera sa, un reportaj, mai ales atunci când scriitorul destinează lucrările sale presei periodice, acela care atinge un mare număr de cititori și poate provoca un curent de opinie publică.”

Prin această pledoarie *pro domo*, pe care am citat-o *in extenso*, Tudor Vianu vede în metoda / arta lui Geo Bogza de a scrie un reportaj o *Lampă a lui Diogene*.

Investigația asupra reportajului literar este extinsă de Vianu (1955, 116) și la nivel stilistic: „Reportajul literar, destinat presei periodice, împrumută adeseori limbajul acesteia, adică acea sferă lexicală și acele expresii pe care exprimarea curentă le adoptă, mai înainte ca literatura să le consfințească”.

Este fascinant cum un spirit universal de talia lui Tudor Vianu găsește resurse nebănuite să definească reportajul și din altă perspectivă, precum cea a scopului. „Reportajul urmărește să obțină impresia puternică, aceea care fixează atenția cam dispersată a cititorului solicitat de atâtea ecouri ale actualității. Împrejurarea asta apare cu destulă limpezime în scrisul lui Bogza” (Vianu 1955, 116–117).

Printr-o sinteză definitorie, ale cărei articulații teoretice se vor regăsi și în re-examinările ulterioare, Ion Vlad (1972, 665) demonstrează că

„Geo Bogza inaugurează la noi genul contemporan al reportajului literar, depășindu-i condițiile elementare și situându-se printre cei mai de seamă exploratori ai evenimentului direct (Egon Erwin Kisch, Curzio Malaparte etc.). Scriitorul reface, potrivit unui sistem de referințe proprii, structura comună a reportajului, realizând o scriitură originală și impunând un *stil* într-un gen prin excelență gazetăresc. E adevărat că la Geo Bogza ne întâlnim cu o realitate artistică pentru care premisele reportajului (documentație, investiție pe anumite itinerarii, interesul pentru faptul unic și, implicit, senzațional) devin în cele din urmă termeni ai unei structuri particulare”.

Socotit ctitor al *reportajului literar românesc*, de majoritatea criticilor, Geo Bogza a impus un stil, o activitate și o viziune originală, cu înclinații spre mitologic și cosmic, pledând „împotriva înstrăinării omului de sine însuși, împotriva a tot ceea ce generează, perpetuează și agravează înstrăinarea” (Bogza 1976, 33).

Așadar, să-i recunoaștem lui Bogza ce-i al lui Bogza și reportajului, valențele literare!

Bibliografie

- Bogza, Geo (1934a). Ce este reportajul? O anchetă printre scriitorii noștri. „Vreamea”, rubrica „Fapte și idei”, an VII, nr. 329, 11 martie 1934, p. 4.
- Bogza, Geo (1934b). Cu d. N. D. Cocea de vorbă despre reportaj. „Vreamea”, an VII, nr. 331, 25 martie 1934, p. 4.
- Bogza, Geo (1935c). Cu d. F. Aderca de vorbă despre reportaj. „Vreamea”, an VII, nr. 334, 22 aprilie 1934, p. 8.
- Bogza, Geo (1934d). Cu d. Mircea Eliade de vorbă despre reportaj. „Vreamea”, an VII, nr. 335, 29 aprilie 1934, p. 6 și 9.
- Bogza, Geo (1934e). Cu d. N. Davidescu de vorbă despre reportaj. „Vreamea”, an VII, nr. 339, 27 mai 1934, p. 9.
- Bogza, Geo (1934f). Cu d. Brunea Fox de vorbă despre reportaj. „Vreamea”, an VII, nr. 342, 17 iunie 1934, p. 8.
- Bogza, Geo (1968). *O sută șaptezeci și cinci de minute la Mizil*. Fișe literare, povestiri, pamflete. Prefață de G. Dimisianu. București: Editura pentru literatură.
- Bogza, Geo (1981). *Spania în inima și în conștiința mea*. București: Editura Politică.
- Bogza, Geo (1985). *Cartea Oltului*. Ediția a IV-a, definitivă. București: Editura Minerva.
- Bogza, Geo (1991). *Basarabia, țară de pământ*. București: Editura ARA.
- Bogza, Geo (1996). *Eu sînt ținta*, Geo Bogza în dialog cu Diana Turconi. București: Editura DU Style.
- Călinescu, G. (1982). *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Ediție și prefață de Al. Piru. București: Editura Minerva.
- Ciobotea, Radu (2005). *Reportaj și literatură. Eseu asupra reportajului românesc și francez interbelic*. Cluj-Napoca: Editura Casa Cărții de Știință.
- Mincu, Marin (2006). *Avangarda literară românească*. [De la Urmuz la Paul Celan]. Ediția a III-a, revăzută și adăugită. Studiu introductiv, antologie și note bibliografice de Marin Mincu, traducerea textelor din limba franceză de Ștefania Mincu. Constanța: Editura Pontica.
- Morar, Ovidiu (2005). *Avangardismul românesc*. București: Editura Fundației Culturale „Idea europeană”.
- Pop, Ion (1969). *Avangardismul poetic românesc*. București: Editura pentru literatură
- Pop, Ion (1990). *Avangarda în literatura română*. București: Editura Minerva.
- Popescu, Cristian Florin (2008). Geo Bogza, poezia realului și realitatea reportajului. *RITL*, nr. 1–2, pp. 37–44.
- Ruști, Doina (2002). *Presa culturală. Specii, tehnici compoziționale și de redactare*. București: Editura Fundației PRO.
- Scărlătescu, Doru (1983). *Geo Bogza*. București: Editura Minerva.
- Steinhardt, N. (1982). *Geo Bogza – un Poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnității, Exuberanței și Patetismului*. București: Editura Albatros.
- Vianu, Tudor (1955). *Probleme de stil și artă literară*. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
- Vlad, Ion (1972). Geo Bogza. *RITL*, Tom 21, Nr. 4, București.
- *** (1976). *Geo Bogza interpretat de...* Antologie de Antoaneta Tănăsescu. București: Editura Eminescu.